

Ніка Оксана

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)*

ГРАМОТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

В українській лінгвістиці перша велика публікація грамот Великого князівства Литовського була здійснена у першій третині XX століття завдяки праці В. Розова, історика мови, викладача університетів України (Університету Святого Володимира, Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька), а також згодом – Болгарії та Сербії (університетів у Скоп'є і Загребі).

«Южнорусские грамоты» із передмовою В. Розова вийшли 1917 року, 1928 року здійснено перевидання із доданою передмовою А. Кримського. Перший том грамот охоплював XIV і першу половину XV століття.

В історичній лінгвістиці публікації ділових пам'яток представлені у виданнях «Грамот XIV ст.» [1] «Українських грамот XV ст. [5] та ін.

Архів проф. В. Розова¹ значно розширює уявлення про його наукову спадщину, що схарактеризовано в статтях, зокрема про його історико-діалектологічну концепцію, сформульовану на дослідженому джерельному матеріалі [6]. Дисертація «Волинський діалект XV ст. у грамотах Свидригайла» (Архів), яку В. Розов захистив 1928 року, присвячена цій проблематиці. У розвитку цих студій звертаємо увагу на хронологічні межі зібраних й опублікованих В. Розовим грамот, їхню просторову локалізацію за часом написання, зберіганням в архівних фондах. Дослідження також може бути розширене на матеріалі власних назв у грамотах та словнику, що зберігся в Архіві, з'ясуванні особливостей просторового розмежування володінь у роздільних, підтвердних грамотах та ін.

¹ Архів проф. Володимира Розова (далі – Архів) зберігається в Інституті мовознавства НАН України імені О. О. Потебні. Висловлюю вдячність керівництву Інституту за надану можливість користуватися архівними матеріалами цього фонду.

Щодо хронологічних меж зібраних В. Розовим грамот, то вони ширші від названих вище – XIV – першої половини XV століття. Хронологічно це був ширший період, який охоплював і другу половину XV століття. Дослідник зібрав грамоти і готував їх до друку, проте вони так і були надруковані й мали б залишитися в Архіві. Історик А. Ричков звернув увагу на те, що серед джерел «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», крім перевидання 1928 року, названо дві грамоти з Архіву, що датуються другою половиною XV століття. У теоретичних описах фонетики і морфології досліджуваних пам'яток лінгвіст порівнює ці грамоти з XVI ст. Такі висновки теж могли ґрунтуватися на ширшому джерельному матеріалі.

До публікації 1917 року (та перевидання 1928 року) В. Розов не залучив грамоти з канцелярій Молдавського князівства. Він наводить договірні грамоти короля з молдавським воєводою (грамота № 66–68 Договірна грамота короля Ягелла з молдавським воєводою Стефаном, написана в Ланциці 13 грудня 1433 року), із молдавським канцлером (грамота № 87, Снятин).

У «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» вмотивовується віднесення молдавських грамот до «західноруських»: вони «виявляють повний збіг з рисами «західноруської» писемно-літературної мови, точніше з її українським варіантом» [4, т. 1, с. 11]. Молдавські грамоти також включив до публікації В. Русанівський (грамоти центральної України, грамоти Західного Полісся; грамоти Галичини; грамоти Молдавії; закарпатська грамота [5, с. 10]).

Як зазначив В. Розов у передмові, не було надруковано «Словник власних назв» («Указатель личных имен и географических названий» (Архів). Дослідник пояснив поєднання словника особових імен та географічних назв у своєму дослідженні: «Ввиду того, что в издаваемых грамотах фамильные прозвища шляхты нередко произведены от сел, которыми она владела, к фамилиям присоединяется, где издатель имел к тому возможность, указание местностей, которыми они вызваны» (Архів). Цей словник маловідомий, досі не вивчався і не передруковувався, зберігся в рукописі й входить до Архіву. Для пор.: Mytnik I. *Słownik historyczno-etymologiczny antroponimii ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku* (2017). Вивчення топонімів грамот і словника може бути розширене в аспекті локаційного розмежування землеволодінь, наприклад, у роздільних грамотах (№ 43, 52).

Здебільшого грамоти друкуються з оригіналу, також у можливному зіставленні з надрукованою копією (грамота № 14) [3, с. 28]. До кожної грамоти подається палеографічний опис, аналізуються версії щодо датування та місця створення (якщо ці вказівки не зазначені в тексті), різночитання. Багато грамот В. Розов збирав самостійно, роблячи копії з оригіналів, частину цих текстів також передав за попередніми публікаціями. Збереженість цих грамот та їхнє сучасне місцезнаходження потребує окремого вивчення.

З іншого погляду, в актових документах пізнішого часу використовувалися посилання на Литовський статут, що позначилося на їхній мовній характеристиці. У «Лохвицькій ратушній книзі другої половини XVII ст.» «виділяється шар написань юридичних формул, що безпосередньо відбиває копіювання українсько-білоруських зразків Литовського статуту, передачу як наголошеного, так і ненаголошеного ґ літерою е (є): ... *лепшой вере, ро(з)делу, справе*» [2, с. 8-9].

Перспективи студій – у поглибленому вивченні грамот Великого князівства Литовського за наявними документами з Архіву та сучасними дослідженнями, з'ясуванні розвитку історико-діалектологічних знань та характеристики діалектних зон.

1. Грамоти XIV ст. Упорядк., вст. стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пещак. К. : Наукова думка, 1974.
2. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (збірник актових документів) / відп. ред.: І. П. Чепіга. К. : Наукова думка, 1986. 221 с.
3. *Розов Володимир*. Українські грамоти. Том 1: XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928.
4. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. К.: Наукова думка, 1977–1978.
5. Українські грамоти XV ст. / підг. тексту, вст. стаття і коментарі В.М. Русанівського. К.: Наукова думка, 1965. 164 с. (Пам'ятки української мови: серія юридичної літератури).
6. *Nika O.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės chartijos Volodymyro Rozovo rankraščių archyve: nauji šaltiniai Charters of the Grand Duchy of Lithuania in Volodymyr Rozov's Manuscript Archives: New Sources. *Logos*. 2020. № 104. P. 61-74.